

ACTA UNIVERSITATIS SZEGEDIENSIS

ACTA JURIDICA ET POLITICA

Tomus LXVIII.

Fasc. 24.

SZONDI ILDIKÓ

**A jugoszláviai háború áldozatai a
demográfiai adatok tükrében**

SZEGED
2006

Edit

Comissio Scientiae Studiorum Facultatis Scientiarum Politicarum et
Juridicarum Universitatis Szegediensis

ATTILA BADÓ, ELEMÉR BALOGH, LÁSZLÓ BLUTMAN, PÁL BOBVOS,
LÁSZLÓ BODNÁR, ERVIN CSÉKA, JÓZSEF HAJDÚ, MÁRIA HOMOKI-
NAGY, ÉVA JAKAB, JENŐ KALTENBACH, TAMÁS KATONA, JÁNOS
MARTONYI, IMRE MOLNÁR, FERENC NAGY, PÉTER PACZOLAY,
BÉLA POKOL, JÓZSEF RUSZOLY, IMRE SZABÓ,
LÁSZLÓ TRÓCSÁNYI

Redigit
KÁROLY TÓTH

Nota
Acta Jur. et Pol. Szeged

Kiadja

a Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karának
tudományos bizottsága

BADÓ ATTILA, BALOGH ELEMÉR, BLUTMAN LÁSZLÓ, BOBVOS PÁL,
BODNÁR LÁSZLÓ, CSÉKA ERVIN, HAJDÚ JÓZSEF, HOMOKI-NAGY
MÁRIA, JAKAB ÉVA, KALTENBACH JENŐ, KATONA TAMÁS,
MARTONYI JÁNOS, MOLNÁR IMRE, NAGY FERENC, PACZOLAY
PÉTER, POKOL BÉLA, RUSZOLY JÓZSEF, SZABÓ IMRE,
TRÓCSÁNYI LÁSZLÓ

Szerkeszti
TÓTH KÁROLY

Kiadványunk rövidítése
Acta Jur. et Pol. Szeged

ISSN 0324–6523 Acta Univ.
ISSN 0563–0606 Acta Jur.

1990 augusztusában a horvátországi szerbek barikádokat emeltek a dalmáciai Knin városában a tengerről éppen hazautazó nyugati turisták nagy megrökönyödésére. 1990 végén kikiáltották az autonómiát a szerb többségű horvátországi vidékeken, majd gyakorlatilag kettészakították a banán alakú Horvátországot a tengeri és a szárazföldi részre. Azt követően kikiáltották a köztársaságot, majd 1991 nyarán elfoglalták Horvátország egyharmadát. A szerbek e tetteiket „a horvátoktól való félelemmel”, illetve „Jugoszlávia megvédésével” magyarázták, hangsúlyozva, hogy az 1990. december 22-én meghozott horvát alkotmány (emitt „Karácsonyi Alkotmánynak” is nevezték) „kidobta” őket, mint Horvátország egyik államalkotó nemzetét, és másodrangúvá, kisebbséggé tette őket, amit nem fogadhattak el.

1991. június 25-én Horvátország és Szlovénia kikiáltották a függetlenségüket, mire a szlovén hatóságok a határokat is a kezükbe vették. A jugoszláv kormány a szövetséges haderőt (Jugoszláv Néphadsereg, JNA néven) küldte Szlovéniába, s az június 27-től július 7-ig háborút vívott a szlovén erőkkel. Nagy szégyenére az Európa egyik legerősebb hadseregének vélt JNA súlyos vereséget szenvedett. Igaz, a hadseregből „zuhanásszerűen” távoztak előbb az albán, szlovén és horvát katonák, majd a muzulmánok is követték őket. Nemsokára a hadsereg már csak főleg szerb és montenegrói állampolgárokból állt.

A szlovéniai vereség után a hadsereg kivonult Szlovéniából és Horvátországba, illetve részben Bosznia–Hercegovinába helyezte át a tankjait és nehéz fegyvereit. Júniusban már fegyveres összecsapások kezdődtek a horvátországi Szlavóniában és Baranyában, a boszniai vezető, Alija Izetbegović pedig hangoztatta: „Ez a háború nem a mi háborúnk. Bennünket a Jugoszláv Néphadsereg nem fog megtámadni”. Július végén Eszéket már körbezárták, augusztusban Baranya (Drávaszög) is szerb kézre került. November 18-án Vukovár eleste után az addig főleg szemléltető nemzetközi közösség, a Vatikán, és elsősorban Németország vezetésével erős nyomást gyakorolt a még létező Jugoszláviára, ugyanakkor rábírta az Európai Közösséget, hogy 1992. január 15-én elismerje a két Jugoszláviából kivált köztársaság függetlenségét. Ezzel a háború nem szűnt meg, de a belgrádi vezetés már nem mert nyíltan harcolni a független Horvátország területén (Szlovénia már nem volt a front közelében).

1992. április 27-én Belgrádban kihírdették a „harmadik Jugoszlávia” létrehozását, amelyben már csak két tagköztársaság – Szerbia és Montenegró – létezett, amíg 1992. május 22-én Szlovénia és Horvátország az ENSZ tagjai lettek, egyben cáfolva, hogy Belgrádnak joga van maradni az ENSZ tagságban, noha Jugoszlávia a világszervezet egyik alapítója volt. A Robert Badinter francia alkotmányjogász által vezetett Döntőbizottság, mely a volt Jugoszlávia örökségéről

volt hívatott dönteni a délszláv államról szóló konferencián, arra a megállapításra jutott, hogy Jugoszlávia megszűnt létezni, az utódai a volt tagköztársaságok, melyeknek addigi köztársasági határai államhatárok lettek.¹ A Robert Badinter-féle bizottság döntése jogi szempontból sarkalatos jelentőségű, hiszen jogi alapokra fektette az utódállamok sorsát, valamint az egykori szövetséges állam jövőjét is egyaránt.

A Badinter-bizottság döntése alapján Zágráb és Ljubljana azt követelték New Yorkban, hogy Szerbia és Montenegró is kérjék a felvételüket az ENSZ-be, mivel az ENSZ egyik alapítója, a volt Jugoszlávia már nem létezik. Milosevics bukása után (2000. október 5.) Szerbia és Montenegró kérvényezték az ENSZ-be való fölvetelüket, és be is kerültek a világszervezetbe, de már nem Jugoszláviaként, hanem az új állam neve alatt.

1992-ben a háborús vihar Bosznia–Hercegovinára „szállt át”. Ez a köztársaság volt a „lekicsinyített” Jugoszlávia, a példa arra, hogy a különböző vallású, nemzetiségű emberek hogy „tudnak békésen élni egymással, egymás mellett”. Amíg létezik Bosznia, lesz Jugoszlávia is, szólt a közmondás. Márpedig Bosznia örökké fog létezni, gondolta mindenki, elvégre sem a török, sem más megszálló nem tudta leigázni az ottaniakat. Aztán 1988-ban megjelent Slobodan Milošević és a szerbek döntő többsége a szavait követve rádöbbsent, hogy „kiszolgáltatott”, és hogy „eljött az ideje visszanyerni a méltóságot”, valamint „egyesíteni Szerbiát” (Koszovó és Vajdaság, illetve Montenegró hozzácsatolásával). Azonban mivel a szerbek szerint Bosznia–Hercegovina is az ő földjük, 1992 áprilisában megkezdődik a háború Bosznia–Hercegovinában is.

Bosznia–Hercegovinában a három nemzetiségű lakosság annyira vegyes volt, hogy egy nemzetiségű nagyobb területet csak etnikai tisztogatással lehetett megvalósítani. A boszniai vezetők nem hittek abban, hogy a „békés” szomszédai ilyen megoldásra vállalkoznak, főleg miután a népszavazást követően (a boszniai szerbek bojkottálták az 1992. február 29-én és március 1-jén megtartott referendumot) a bosnyák-horvát többség – 67 % – a függetlenség mellett voksolt. 1992. április 7-én a világ elismerte Bosznia–Hercegovina függetlenségét. Ezt követően az elégedetlen boszniai szerbek augusztusban kihirdették a „Szerb Köztársaságot” az általuk elfoglalt területen, amely egy ideig az ország közel 70 %-át tette ki.

A Horvátországból is támogatott horvátok és muzulmán-bosnyákok szövetségesként harcoltak 1993 elejéig, amikor egymás ellen fordultak. A háború rövid volt, 1994. március 18-án a két szövetséges kibékült és Washingtonban aláírták a békeszerződést. 1995-ben a horvátok két rohamakció során felszabadították előbb (május elején) Nyugat – Szlavóniát, majd augusztus 4-5-én az addigi „Krajínának is véget vetettek”. Kelet-Szlavónia, Baranya és Észak-Szerémség

¹ ROLAND RICH: Recognition of States: The Collapse of Yugoslavia and the Soviet Union (<http://www.ejil.org/journal/Vol4/No1/art4.pdf>). Lásd ALAIN PELLET: The Opinions of the Badinter Arbitration committee: A Second Breath for the Self-Determination of Peoples (www.ejil.org/journal/Vol3/No1/art13.html).

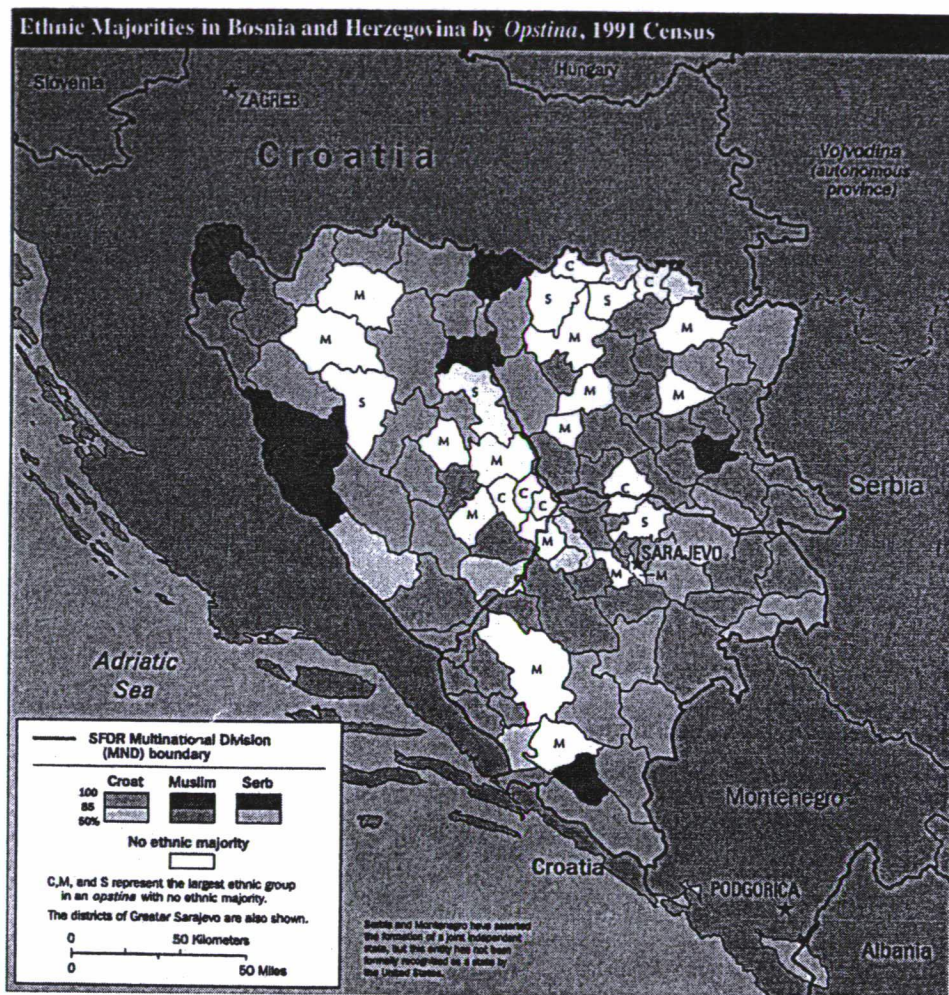
társágát a horvátok nem foglalták el erőszakkal, hanem azt a nemzetközi közösség segítségével 1998. január 15-én békés úton reintegrálták Horvátország államjogi rendszerébe. A bosnyák fegyveres erővel egyeztetett további akciókat a nemzetközi közösség megakadályozta, miután Bosznia–Hercegovina jelentős részét visszafoglalták a bosnyák–horvát szövetségesek. Ezt megelőzően a szerbek 1995. július 12-én elfoglalták a bosnyákok lakta Srebrenica védett övezetet és ott tömegmészárlást követtek el.

A térségben a bosnyák–horvát sikerek után megváltozott a helyzet, és az amerikai Daytonban a bosnyákok, szerbek és horvátok aláírták a békeszerződést, amely két részre osztotta Bosznia–Hercegovinát. Az egyik részben létrejött az etnikailag „kitakarított” „Szerb Köztársaság”, a másikban „Bosznia–Hercegovina Föderációja”, melyben túlnyomórészt a bosnyákok és a horvátok laknak. A háborúnak ezzel vége lett, és az ENSZ békefenntartók helyett megérkezett az „IFOR”. Miután Szlovénia, Horvátország, Bosznia–Hercegovina és Macedónia (Volt Jugoszláv Köztársaság Macedónia – Former Yugoslav Republic of Macedonia név alatt) nemzetközileg elismert állam lett, az elszigetelt Szerbia a koszovói albánok „pacifikálására” vállalkozott. A nemzetközi közösség és a NATO azonban már nem tolerálta a szerbek (jugoszlávok) tetteit, és 1999 tavaszán bombatámadás alá vette az országot.

A volt Jugoszlávia területén beállt a béke, s lassan elindult a számolgatás: az áldozatok, menekültek, elüldözöttek, lágerekben kínzottak számbavétele. A délszláv háború (főleg Horvátországban és Bosznia–Hercegovinában) egyik jellegzetessége az „etnikai tisztogatás”. Az ENSZ szakértői csoportja Sharif Baisiuni vezetésével a következőképpen határozta meg az etnikai tisztogatást: „egy területnek etnikai homogenizációja fegyveres erőszakkal vagy megfélemlítéssel, azzal a céllal, hogy a térségből eltávolítsák a másféle etnikai vagy vallási közösség tagjait.”² Tehát az etnikai tisztogatás nem csak az egyik etnikai csoport ellen elkövetett gyilkosságok, elüldözések, bebörtönözések, kínzások, szexuális erőszak, vagyon elkobzás, oktatási és vallási intézmények megsemmisítésének az eredménye, hanem „enyhébb” intézkedések eredménye is lehet, mint például a mozgástér korlátozása, eltávolítás a helyi igazgatási és rendfenntartó szervek vezető pozícióiból, elbocsátás a munkából, az orvosi segítségtől való megfosztás stb. Baisiuni bizottságának megállapítása szerint az etnikai tisztogatás röviden fogalmazva az erőszakos és erőszakmentes intézkedések összessége, melynek célja kikényszeríteni, hogy a „nem kívánatos” etnikumhoz tartozók hagyják el az otthonaikat, és távozzanak onnan.

² *Final report of the United Nations Commission of Experts established pursuant to security council resolution 780 (1992)- Annex IV The policy of ethnic cleansing, UN document, S/1994/674/Add.2 (Vol. I), 28 December 1994, I. Fejezet – Introduction.*

Bosznia-Hercegovina etnikai térképe

Forrás: http://www.lib.utexas.edu/maps/bosnia/ethnic_majorities_97.jpg

Ma már a szerbek nagyobb része is bevallja, hogy a háborút ők indították, egyértelmű, hogy óriásai „ára” van a háborúnak. Ma Szerbiában 649.980 menekült él, s jelenleg Európa legtöbb menekülttel küszködő országa.³ Horvátországba a szer-

³ A fent említett szám a 377.431 volt jugoszláv köztársaságokból elmenekült személynek, 74 849 háborúval sújtott személy és 197 700 más szerbiai területről elűldözött személy összességé. Lásd Borislav Radović *Jugoslovenski ratovi 1991–1999 i neke od njihovih društvenih posledica*. <http://www.ian.org.yu/tortura/srp/pdf/01.pdf>

bek lassan visszaköltöznek, Bosznia–Hercegovinában még lassúbb ez a folyamat, a koszovóiak hazatérése pedig eléggé kérdéses (a szerbek szemszögéből).

A már említett ENSZ szakértői csoport jelentése szerint a volt Jugoszlávia térségében számos szabadcsapat harcolt a formálódó hadseregek és rendőr alakulatok mellett. Egyebek közt a bosnyákok oldalán küzdöttek a mudzsahidok, a szerbek és a horvátok oldalán pedig a világ szinte minden részéről érkezett önkéntesek, vagy olykor bérencsek. A délszláv háborúban elkövetett embertelenségekről számos tanulmány készült, mégis a mindhárom oldalon létező gyűjtőtáborokban történtek meghaladják az emberi értelmet.⁴ Sajnos, ahogy még a II. világháború áldozatairól sem készült el a végleges számadás, még nehezebb ez egy közelmúlt háború esetében. Az bizonyos, hogy több mint 600 láger volt a térségben, túlnyomó többségben a szerbek oldalán, de voltak közöttük olyanok is, melyekről nem tudni, hogy egyáltalán milyen hadsereghez tartozók tartották fenn a lágert. Az adatgyűjtést megnehezíti, hogy a jugoszláv utódállamok különböző szervezetei, melyek a lágerekben élőket képviselik, rendszerint túlbecsülik azok számát, valamint a saját nemzetük áldozatainak számát egyaránt. Ezért jelenleg bátorság lenne közölni bárki számára a még nem eléggé ellenőrzött számokat, de eléggé biztosra vehető, hogy néhány tízezer ember megfordult hosszabb vagy rövidebb ideig valamelyik táborban.⁵ A Hágai Bíróság már évek óta vizsgálja a térségben elkövetett tömegmészárlásokat, gyilkosságokat és az emberi méltóság elleni cselekedeteket.

A különböző források nem nyújtanak megbízható adatokat a lágerekről, foglyokról, ezért inkább mellőzzük közlésüket. Viszont a halottak és az eltűntek számáról már megbízhatóbb adatokkal rendelkezünk, ha nem is mindig teljesen pontosakkal. A szlovéniai háborúban Belgrád oldalán harcoló JNA-ban és a szlovén oldalon 77 személy halt meg. Horvátországban Ozren Žunec szakértő hivatalos adatokra hivatkozva csak a horvát oldalon 15.583 elhunyt vagy eltűnt személyt, illetve 37.180 sebesültet említ.⁶ Bosznia–Hercegovinában 9909 fő elesett vagy eltűnt és 20.649 sebesült volt a horvát oldalon. A civil lakosság aránya az áldozatok esetében 34–64 % közötti, ami részben azzal is magyarázható, hogy a háború elején nem volt egyértelmű, ki a katona és ki a civil (hiszen a harcok kezdetén sokan jutottak fegyverhez, majd később csatlakoztak a katonai egységekhez).

Nehezebb azonban azonosítani Szerbia és Montenegró (a háború idején még Jugoszlávia) állampolgárainak (áldozatainak) számát. Ugyanis Slobodan Milošević idején (1990 – 2000. október 5-ig) Belgrád azt állította, hogy Horvátországban és Bosznia–Hercegovinában „polgárháború” zajlik, amelyhez neki

⁴ Erről bővebben lásd SZONDI ILDIKÓ – HEKA LÁSZLÓ: *A második világháború újból föléledt emlékei.* (Kézirat, 1992. december 21.).

⁵ Erről bővebben lásd SZONDI ILDIKÓ – HEKA LÁSZLÓ: *A félelem szemei. Háborús psziché a XX. század végéről.* Kézirat (1993). Vö. SZONDI ILDIKÓ – HEKA LÁSZLÓ: *A félelem szemei. Balkáni háborús psziché a 20. század végéről.* Zárt Kör, Budapest 1994. 3–4. szám, 31–60. p.

⁶ OZREN ŽUNEC: *Rat u Hrvatskoj 1991–1995. War in Croatia 1991–1995.* Part Two: From Sarajevo Truce to Final Operations. 2. rész. <http://www.ffzg.hr/hsd/polemos/drugi/d.html>

semmi köze sincs, csak közvetíteni tud. Éppen ezért Belgrád soha, még – Milošević bukása után – a híres október 5-i tüntetést követően sem közölte a délszláv háborúban elesett katonáinak, önkénteséinek a számát. Az említett zágrábi szociológus professzor, Ozren Žunec részleges becslések alapján azt állítja, hogy a háborúban elesett szerbek és montenegróiak (jugoszlávok) száma hasonló méretű lehet mint a horvátoké. Ezt azzal magyarázza, hogy a Vukovár elfoglalásáért zajló csatában közel 8000 a szövetséges hadsereghez tartozó (JNA) katona illetve szerb önkéntes esett el, amíg a horvátországi nagyobb csatákban a szerb oldalon több száz halott volt, s közel ennyien estek el a nyugat-boszniai harctéren az 1995. évi hadműveletek során. Például egy kisvároska, Mrkonjić Grad ostroma során 180 szerb katona és civil esett el.

Az etnikai tisztogatással kapcsolatosan már megemlítettük a kényszerű vagy önkéntes migrációt, kitelepítéseket, melyek szintén a háború közvetlen vagy közvetett következményei. A „krajina” szerbek a háború elején (1991 és 1992) a megszállt területekről kitelepítettek vagy onnan önként távozott 383.453 személy. Ugyanakkor a közel 300.000 szerb nemzetiségű horvátországi állampolgárból, aki Horvátország szabad területén élt, legalább a fele elmenekült Horvátországból, és vagy a megszállt területen, vagy a szomszéd Jugoszláviában, illetve valamelyik harmadik országban telepedett le. A horvát hadsereg felszabadító akciói után az ottani szerb lakosság legnagyobb része elmenekült általában a még szerb kézen maradt területekre. Az összes említett migráció során közel 750.000 ember volt érintett, vagyis Horvátország lakosságának több mint 15 százaléka. Menekültként vagy gazdasági emigránsként még 100.000 horvátországi lakos elköltözött az országból. Ugyanakkor Horvátországba érkezett számos boszniai és vajdasági menekült. 1995-ben a felszabadító hadműveletek megkezdése előtt a Zágráb által felügyelt területeken 185.134 boszniai menekült volt (főleg horvát és bosnyák nemzetiségű), akik ezt követően a szerbek által elhagyott területet népesítették be, a szerbek házaiba költöztek be. Ez az „átmeneti” állapot sok esetben immár több mint egy évtizede tart.

A háború által okozott károkat Horvátországban 27 milliárd USA dollárra becsülik, de ez a kárbecslés például nem tartalmazza a környezetszennyeződés okozta károkat, az ingóságokon és műemlékekben, a forgalmi és gazdasági struktúrában történt veszteségeket, illetve a közvetett károkat. Megsemmisült a gazdasági kapacitások közel 25 %-a és a lakóépületek 9 %-a, vagyis 145.000 lakóegység. A történetek, valamint a szükséges felfegyverkezésre fordított pénzüsszegek miatt (embargo alatt is) az ország gazdasága válságba került, azonban a külföldön élő jelentős horvát diaszpóra segítségével mégis átvészelte a legnehezebb időket az ország. Bosznia–Hercegovinában ezt a kárt a három államalkotó nemzet még megközelítőleg sem tudta kiszámítani, Szerbiában a NATO bombázása és a délszláv válságban való szerepléssel járó kárt szintén nem hozták nyilvánosságra, amíg Koszovó esetében az ilyen adatok bizonytalanok lennének, mert 1999-ig a szerbek kezében volt a hatalom és a gazdaság.

A jugoszláv háborút még több szempontból elemezték a szakértők, és kiemelték, hogy az részben a II. világháború borzalmainak folytatása volt. A szövetséges elnökség és a kormány szétesése után széthullott az állam is, amelynek megmaradt a – túlságosan is – fölfegyverzett hadsereg, amelyet azonban elhagytak a nem szerb nemzetiségűek. A hadsereg sok fegyverének köszönhetően jutottak a horvátok, bosnyákok és a többiek fegyverhez, így szüntelenül lövöldözhetek, hiszen nem volt hiányuk sem a lőszerben, sem eszközökben. Hozzá kell tenni, hogy a délszláv háborúban kevés volt a jól kiképzett katona, illetve a tiszt. Túlnyomó részben civilek harcoltak, gyakran fiatal egyetemisták, vagy középiskolások, akik nemzeti öntudattal küzdöttek, elvileg a saját városukat, utcájukat védték. A szerb oldalon inkább a nacionalizmus és a médiák által népszerűsített „veszélyeztetett szerb lakosság megvédése” volt a motiváló erő. Azonban a szerbeknél a mozgósítás nem hozta az eredményeket, hiszen számos – főleg vajdasági illetve belgrádi – fiatal inkább a menekülést választotta, minthogy harcoljon Jugoszlávia szétesése után az immár idegen országban.

A délszláv tragédia nem fejeződött be a fegyverek elcsendesedésével. Ugyanis a sok akna, melyet elhelyeztek a háború színhelyein, még évekig, évtizedekig potenciális veszélyt jelent. Egyes szakértői vélemények szerint 1,2 millió aknát helyeztek el 6000 km² nagyságú területen, s ezeknek nem volt szinte semmilyen eredményük a háború során. Horvátországban például az aknák egy nagyobb jellegű hadműveletet sem tudtak megakadályozni, ugyanakkor a háború befejeztével óriási veszélyt jelentenek a civil lakosság számára, főleg a magyarlakta vidékeken (Szlavónia, Baranya, Szerém), hiszen az aknaszedők távozása után is időnként előfordul egy-egy aknaáldozat a mezőgazdasági munkák során.

2001. május 9–10-én Zágrábban a horvát kormány foglyokkal és eltűntekkel foglalkozó bizottsága és a hasonló szerb–montenegrói bizottság egy monitoringról szóló megállapodást kötöttek, mely szerint a szerb bizottság jelen lehet az exhumálásnál. A humanitárius kérdésekkel és eltűntekkel foglalkozó illetékes szerb bizottság 1300 olyan sírhelyről (temetőről) értesítette a horvát felet, ahol szerb nemzetiségű személyeket temettek el. Ezek exhumálása 2001-ben kezdődött a Hágai Bíróság közreműködésével. Az ilyen jellegű temetkezési helyek Horvátországban a következőképpen helyezkedtek el (lásd *1. táblázat*):

Háborús temetkezési helyek Horvátországban

Sorszám	Temető	Szám	Temető	Szám	Azonosítottak	Nem azonosítottak	Különbőség
Szerbia-Montenegró adatai			Horvátország adatai				
Horvátország – Nyugat Szlávia							
1.	Okučani	28	Okučani	28	14	14	
2.	Medari	27	Medari	27	15	12	
3.	Vrbovljani	56	Vrbovljani	56	19	37	
4.	Širinci	3	Širinci	3		3	
5.	Lađevac	4	Lađevac	4		4	
6.	Cage	1	Cage	1		1	
7.	D.Čaglić	1	D.Čaglić	1		1	
8.	Gavrinica	2	Gavrinica	2	1	1	
9.	Novska	10	Novska	10	8	2	
10.	D. Rajić	26	D. Rajić	26	12	14	
11.	Ivanovac	2	Ivanovac	2	2		
12.	Begovača	1	Begovača	1	1		
13.	Ratkovac	2	Ratkovac	2	2		
14.	Šeovica	2	Šeovica	1	1		1
15.	Gagići	2	Gagići	2	2		
16.	Bodegraj	1	Bodegraj	1	1		
17.	S Gradiška	1	S Gradiška	1	1		
Összesen		169		168	79	89	1
Horvátország – Észak Dalmácia							
1.	Knin	258	Knin	208	55	153	50
2.	Zadar	59	Zadar	59	15	44	
3.	Zemunik D.	2	Zemunik D.	2	1	1	
4.	Šibenik	17	Šibenik	17	11	6	
5.	Vrlika	7	Vrlika	7	3	4	

A jugoszláviai háború áldozatai a demográfiai adatok tükrében – 11

Sorszám	Temető	Szám	Temető	Szám	Azonosítottak	Nem azonosítottak	Különbség
Szerbia-Montenegró adatai			Horvátország adatai				
6.	Prokljan Damjanići	2	Prokljan Damjanići	2	2		
7.	Konjevrate	1	Konjevrate	1	1		
8.	Jukići	1	Jukići	1	1		
9.	Žitnić	1	Žitnić	1	1		
10.	Kula Atlagić	1	Kula Atlagić	1	1		
Összesen		349		299	91	208	50
Horvátország – Lika							
1.	Gračac	159	Gračac	144	21	123	15
2.	Korenica	21	Korenica	20		20	1
3.	Lička Jasenica	4	Lička Jasenica	4	3	1	
4.	Žitnik	44	Žitnik	44	1	43	
5.	Vodoteč	8	Vodoteč	3	1	2	5
6.	Doljani	2	Doljani	2	1	1	
7.	Turjanski	5	Turjanski	2		2	3
8.	Udbina	1	Udbina	1	1		
9.	Otočac	1	Otočac	1		1	
Összesen		245		221	28	193	24

Sorszám	Temető	Szám	Temető	Szám	Azonosítottak	Nem azonosítottak	Különbség
Szerbia-Montenegró adatai			Horvátország adatai				
Horvátország – Banija (Bánság)							
1.	Petrinja	142	Petrinja	110	20	90	32
2.	Dvor	2	Dvor	2	2		
3.	Dvorna Uni	112	Dvorna Uni	43		43	69

12 – SZONDI ILDIKÓ

Sorszám	Temető	Szám	Temető	Szám	Azonosítottak	Nem azonosítottak	Különbség
Szerbia-Montenegró adatai			Horvátország adatai				
4.	Glina	51	Glina	51	7	44	
5.	Šaš	15	Šaš	15	5	10	
6.	Uštica	2	Uštica	2		2	
7.	Velika Crkvina	1	Velika Crkvina	1		1	
8.	Novska	1	Novska	1	1		
9.	Gorne Selište	88	Gorne Selište	15	7	8	73
Összesen		368		225	35	190	143
Horvátország – Kordun							
1.	Slunj	16	Slunj	16	1	15	
2.	Tušilović	4	Tušilović	4		4	
3.	Gornji Sjeničak	1	Gornji Sjeničak	1		1	
4.	Duga Resa	1	Duga Resa	1	1		
5.	Donji Skrad	6	Donji Skrad	3		3	3
6.	Krnjak	13	Krnjak	1		1	12
7.	Gornje Selište	15	Gornje Selište	15	7	8	
8.	Mali Kozinac	2	Mali Kozinac	2		2	
Összesen		58		43	9	34	15

Forrás: Srbija i Crna Gora Ministarstvo za ljudska i manjinska prava
http://www.humanrights.gov.yu/srpski/sektori/humanitarna/eks_rh.htm

2001. és 2002. évben 559 személy földi maradványait exhumálták, méghozzá 301 holttestet a knini térségben, 154-et Gračacban, 27-et Korenicában, 18-at Rizvanušában és 59 személyt Slavonski Brodban. A forenzikusok által folytatott tevékenységet a zágrábi Igazságügyi Orvostan és Kriminálisztikai Intézetben végzik. Az azonosítás pedig folyamatosan zajlik.

2003. május 13–14-én ismét tárgyalt a horvát és a szerb bizottság Zágrábban és ekkor a horvát fél vállalta, hogy közel 500 újabb holttestet exhumál, az 1995. évi horvát hadműveletekben elhunyt személyeket, akiket a feltüntetett temetkezési helyeken temettek el.⁷

Ami Bosznia–Hercegovinát illeti, különböző források, egyéb publikációk több, mint 250.000 „megölt és eltűnt” személyről számolnak be. Azonban a boszniai Kutatási-Dokumentációs Központ által begyűjtött adatok – amelyek konkrét névvel és egyéb adatokkal feltüntetett személyekre vonatkoznak –, a legutóbbi adatbázis (2005. május) szerint a boszniai háborúban 89.756 személy halt meg. A Központ az 1991-ben Bosznia–Hercegovina állampolgáraként nyilvántartott személyeket tünteti fel, függetlenül attól, melyik oldalon harcoltak. Két évnyi munka után az adatok begyűjtésének a végére jutó szervezet következő feladata lesz további vizsgálatokat végrehajtani. Noha az adatgyűjtés még nem fejeződött be, az intézet munkatársai szerint valamivel 100 ezer fő fölött lesz a halottak végleges száma, de a 150 ezret biztosan nem éri el. Az adatgyűjtést az év végén befejezik. Az itt közölt táblázaton bemutatjuk, hogyan érkeztek az adatok (interneten keresztül is) a Központhoz, még hozzá a különböző egy-
ségekre bontva.

2. táblázat

Bosznia–Hercegovinában elesettek feltárás szerinti száma
(2005 májusával bezárólag)

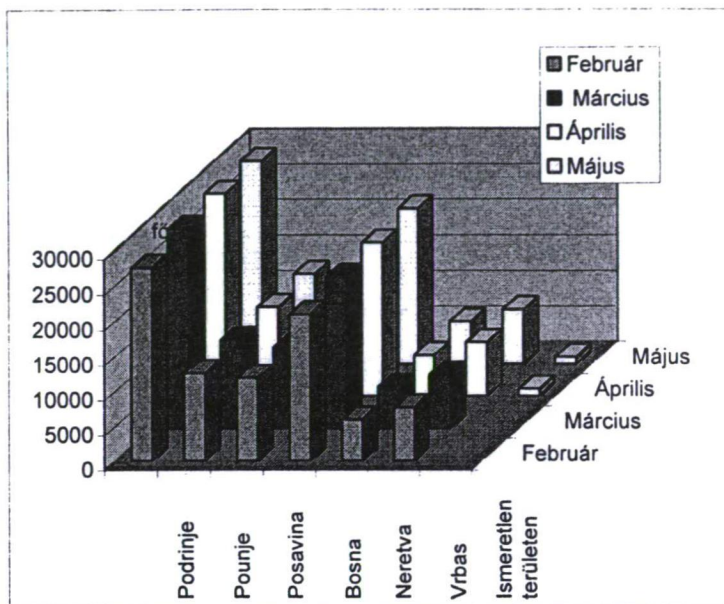
Terület	Február	Március	Április	Május
Podrinje	27486	28278	28617	28639
Pounje	12545	12635	12693	12710
Posavina	11850	11592	11637	11652
Bosna	20894	21500	21725	21885
Neretva	5880	5917	5853	6021
Vrbas	7613	7666	7698	7719
Ismeretlen területen			1038	1030
Összesen:	86268	87588	89261	89756

Forrás: <http://www.idc.org.ba/projekti/gubicistanovnistva.html>

⁷ Forrás: Srbija i Crna Gora Ministarstvo za ljudska i manjinska prava.
http://www.humanrights.gov.yu/srpski/sektori/humanitarna/eks_rh.htm

2. ábra

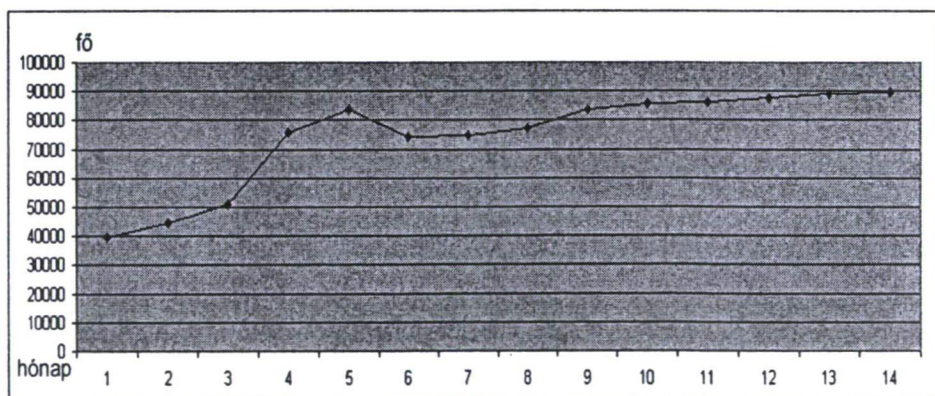
Bosznia-Hercegovinában esetetek számának feltárása
2005. február–május között

Forrás: <http://www.idc.org.ba/projekti/gubicistanovnistva.html>

3. ábra

Az adatok beérkezése 2005 májusig havonta

Forrás: <http://www.idc.org.ba/images/image001.gif>

Az Információs-Dokumentációs Központ (IDC) igazgatója, Mirsad Tokač által 2005 december végén közölt adatok szerint Bosznia–Hercegovinában az 1991 és 1995 közötti háborúban 98.837 ember halt meg. Nemzetiség szerint 63.687 (67,87 %) bosnyák, 24.216 (25,81 %) szerb és 5.057 (5,39 %) horvát. Ebből 30.514 bosnyák, 21.399 szerb és 2.619 horvát katona illetve 30.514 bosnyák, 2.076 horvát és 1.978 szerb civil volt. A bosnyákok esetében a civilek száma (341 fővel) nagyobb az elesett katonák számánál. A kutatásokat 2006. március 31-ével befejezik, majd az adatokat az Inteneten közlik és elérhetővé teszik a bíróságok számára is.

Ami a koszovói áldozatokat illeti, a NATO légitámadások során a Human Rights Watch *Civilian deaths in the NATO air campaign*⁸ című jelentése szerint legalább 489 és legfeljebb 528 jugoszláv civil áldozata lehetett. Ami a jugoszláv hadsereg áldozatait illeti 1002 katona és rendőr halt meg 1998–1999 között. Az ÜCK soha nem közölte az áldozataira vonatkozó számokat, de ami az albán civileket illeti a Hágai Bíróság (ICTY) 2001 júliusáig 4300 holttestet exhumáltatott, akik meggyilkolásával a jugoszláv fegyveres erőket gyanúsítja a bíróság. Ez a szám később 4428 főre emelkedett. Természetesen a meggyilkolt albánok száma jóval nagyobb, hiszen kétségtelen bizonyítékok vannak arra, hogy a jugoszlávok az albán holttesteket más helyekre szállították és eltemették.

Az előzőekben csak az elhunytakról számoltunk be, és látjuk, hogy e számok sem egyértelműek, az eltűnteknél ez még nehezebben követhető, hiszen a bosnyákok mellett a horvátok és a szerbek külön-külön számolták össze az eltűnteket, akik olykor Horvátországban illetve Jugoszláviában is számításba kerültek stb.

A halottakra vonatkozó adatok félelmetes emberi tragédiákról tesznek tanúságot, azonban még fokozza azt a migráció (emigráció), amely a háborúk során után következett be. Az 1991. évi jugoszláv népszámlálás szerint az országnak 23.528.230 állampolgára (lakosa) volt. Ebből az otthonát 3.725.300 fő, vagyis a lakosság 15,38%-a volt kénytelen elhagyni, vagy menekülteként, vagy száműzöttként saját köztársaságán belül (a nemzetközi elismerés előtt). Más szóval a volt Jugoszlávia minden hatodik polgára megérte azt a sorsot, hogy hosszabb-rövidebb ideig menekült legyen. Ez a szám azonban sokkal félelmetesebb, ha leszűkítjük a kört csakis a háborús övezetekre (Horvátország, Bosznia–Hercegovina, Koszovó). Az összesen 11.079.665 fős térségben 3.716.300 menekült volt, illetve az összlakosság 33,54 %-a, vagyis minden harmadik lakos a felsorolt három területről menekült volt. Horvátországban a 4.760.344 lakosból 15,58%-a kénytelen volt elhagyni az otthonát, Bosznia–Hercegovinában (4.364.574 lakosa volt 1991-ben) 51,08 % volt a menekültek száma, vagyis több mint az ország fele kénytelen volt máshová költözni, Koszovóban pedig az 1 954 747 lakos közül 47,7 % menekülésre kényszerült.

⁸ <http://www.hrw.org/report/2000/nato>. Lásd BORISLAV RADOVIĆ: *Jugoslovenski ratovi 1991-1999 i neke od njihovih društvenih posledica*. <http://www.ian.org.yu/tortura/srp/pdf/01.pdf>

Az UNHCR 2003. (az országon belül elhelyezett személyekről) és a 2004. évi menekültekre vonatkozó jelentése szerint Horvátországban 4.3879 menekült és 31.279 országon belül menedékre találó személy volt.¹⁰ Bosznia-Hercegovinában 22.517 fő külföldön él menekültként,¹¹ 404.721 fő pedig a saját országán belül.¹² Végül Szerbia Montenegróban 291.415 menekült,¹³ és 256.891 országon belüli menedékes volt.¹⁴

A menekültügyi probléma Horvátországban tehát a legnagyobb részben megoldódott: a szerbek lassú ütemben, a házaik felújításával összhangban térnek haza. Bosznia-Hercegovinában még sok, országon belüli menedékes van, amíg Szerbia-Montenegró egyike a világ legtöbb menekülttel megterhelt országainak.¹⁵

A szerb hivatalok szerint a több mint félmillió szerbiai menekült legalább fele Horvátországból jött. A menekültek nagyobb része szerbia-montenegrói (2001-ig jugoszláv) állampolgársággal rendelkezik. A közel 140 ezer fő többségében horvátországi származású, akik az 1995. évi horvátországi hadjáratok után érkeztek Jugoszláviába, de azóta sem rendezték státusukat. Horvát adatok szerint 117 ezer szerbiai menekült visszatért Horvátországba, amíg a szerbiai adatok csak 58.500 főről számolnak be. Az adatok közötti különbség oka abban is keresendő, hogy egyes horvátországi szerbek hazatérési igénye után a horvát hatóságok felújítják a házát, vagy ha az megsemmisült, újra építik. Azonban nem minden esetben történik meg a hazatérés, mert akad, aki eladja a felújított házát, és marad Szerbiában, vagy külföldre költözik. A szerbek hazatérését Horvátországban tovább nehezíti a bérleti lakásokról szóló törvény. A volt Jugoszláviában az állami és a magántulajdon mellett létezett az ún. társadalmi tulajdon is. Ez utóbbi tulajdonban lévő ingatlanok és lakások valójában az adott cégnek, illetve az önkormányzatoknak a tulajdonát képezték. Horvátországban a lakások privatizációját éppen a délszláv háború kitörése előtt kezdték el, amely folytatódott a háború idején is, így az az ország 1/3-át kitevő megszállt területeket kivéve a többi részen

⁹ *Refugee trends 1 January – 30 June 2004 – refugee populations, new arrivals and durable solutions in 81, mostly developing, countries*, 4. p., UNHCR (www.unhcr.ch).

¹⁰ *2003 global refugee trends – overview of refugee populations, new arrivals, durable solutions, asylum-seekers and other persons of concern to UNHCR*, 1. sz. tábla (www.unhcr.ch).

¹¹ Uo. 4. p.

¹² *2003 global refugee trends – overview of refugee populations, new arrivals, durable solutions, asylum-seekers and other persons of concern to UNHCR*, 1. sz. tábla (www.unhcr.ch).

¹³ *Refugee trends 1 January – 30 September 2004 – refugee populations, new arrivals and durable solutions in 73, mostly developing, countries*, 6. p., UNHCR (www.unhcr.ch).

¹⁴ *2003 global refugee trends – overview of refugee populations, new arrivals, durable solutions, asylum-seekers and other persons of concern to UNHCR*, 1. sz. tábla (www.unhcr.ch).

¹⁵ Ha csak az országon belüli menekülteket nézzük, akkor Kolumbia világ legnehezebb helyzetű ország, hiszen az UNHCR 2004. január 1. adatai szerint a szervezet segítségére ebben az országban 1.244.400 fő szorul. Következik Azerbajdzsán 575.600 fővel, majd Libéria 531.600, Sri Lanka 386.100, Oroszország 368.200, Bosznia-Hercegovina 327.200, Grúzia 260.200, Szerbia-Montenegró 256.900 fővel, majd a tizes listát zárják Afganisztán 184.300 és Elefántcsontpart 38.000 menedékessel. Forrás: *Refugees by Numbers, 2004 Edition*, 12. p., UNHCR (www.unhcr.ch).

megtörtént. A bérleti lakásokról szóló törvény értelmében a bérleti jogot a bérlő elveszítheti az esetben, ha legalább 6 hónapig jogtalanul ő, vagy családtagjai nem használják a lakást. Azok a szerbek, akik 1991-ben távoztak Horvátországból, az említett határidő leteltével elveszítették a bérleti jogot, és a tulajdonos cég eladhatta a lakást. 1998. január 15-én békés úton Horvátország állami rendszerében reintegrált területein a privatizációt befagyasztották 2005-ig. Mivel a horvátországi szerbek jelentős része elveszítette az ingatlanát a szocialista jog eltörlésével, így a visszatérésük csak akkor valósulhatna meg, ha a horvát kormány lakásokat biztosítana számukra. A nemzetközi közösség a horvát kormánnyal együtt próbál megoldást találni az ilyen sorsú emberek kárpótlására is.

Szerbiában a délszláv háború során több száz tömegszállást hoztak létre, ahol 80 ezer menekültet helyeztek el. 2005-ben még 120 ilyen tömegszállás működik, ahol 4500-an laknak, közülük 40 % horvátországi és boszniai menekült. Az UNHCR éveken át tartotta fenn ezeket a tömegszállásokat, az idén azonban már a szerb kormány fedezi a költségek 95 %-át, ami éves szinten 1 millió eurót jelent. Mivel ez az állapot nem tarthat sokáig, a szerb kormány is arra készül, hogy a rendezetlen státusú menekülteket döntés elé állítsa, azaz döntsenek, hogy Szerbiába integrálódnak-e, vagy visszatérnek eredeti lakóhelyükre.

A menekültügyi problémát Szerbia-Montenegróban tovább élezi az európai országok, valamint EU-n kívül a kanadai kormány azon döntése, amely szerint a Szerbia-Montenegró-beli emigránsokat hazaküldik. Mivel nincsenek pontos adatok arra vonatkozólag, hogy hány ilyen személy létezik, szerbiai becslések 150 ezerre teszik létszámukat. Az Emberi és Kisebbségi Jogok Minisztériuma az idén befejezte a Cseh Köztársaság kormányának szakértőivel a tárgyalásokat, és készül aláírni a Csehországban (illegálisan) tartózkodó szerbia-montenegrói állampolgárai sorsának rendezését. Ez lesz immáron a 15. ilyen jellegű dokumentum, amelyet az említett minisztérium aláírt az európai országokban rekedt emigránsainak visszatéréséről. Nagy-Britannia, Franciaország, Norvégia, Portugália, Macedónia, Kanada, Csehország, Németország, Svájc, Luxemburg és Bosznia-Hercegovina azok az országok, amelyekből a belgrádi minisztérium hozzájárulást adott közel 150 ezer állampolgárának a visszatéréséhez. Az említett hivatal szerint a rendezetlen státusú szerb-montenegrói állampolgárok száma Németországban a legnagyobb (egyebek szerint a 100 ezer főt is eléri). 2006-ban várható 70 ezer Németországban élő szerb-montenegrói állampolgárságú emigráns hazatérése, amely újabb menekültügyi problémát jelent. A minisztérium jelenleg nem tudja, eddig hány főt küldtek már haza. A Nyugat-Európában illegálisan tartózkodó szerb-montenegrói állampolgárok közül a szandzsákiak vannak legtöbben. A Novi Pazar, Priboj, Prijepolje, Sjenica, Tutin és Nova Varoš járásokból 50 ezer illegális státusú emigráns él főleg Németország, Hollandia és Luxemburg területén. Érdekes, hogy a bosnyák nemzetiségű szandzsákiak nagy számban (20 ezer körüli) illegálisan tartózkodnak Bosznia-Hercegovina területén. Boszniába menekültek, főleg az 1999-es évi, Szerbia elleni NATO légi támadások előtt, és azok alatt. Az ilyen Nyugatról hazatért menekültek legnagyobb részben Szan-

dzsák különböző városaiban élnek. Legtöbbjük 50 év körüli, nyugdíjat szereztek Hollandiában, havonta 250 euró összegben, annak fejében, hogy hazatérnek. A holland hatóságok számára olcsóbb volt ez a megoldás, mint szociális segílyt, orvosi ellátást biztosítani számukra. A közelmúltban a belgrádi német nagykövetség egyik munkatársa nyilatkozta, hogy országából hazaküldik azokat a szerb állampolgárokat, akit folyamatosan visszaéltek a menekülteknek szóló jogosultságokkal.

ILDIKÓ SZONDI

THE VICTIMS OF THE YUGOSLAVIAN WAR IN POPULATION STATISTICS

(Summary)

Peace reigns the territory of former Yugoslavia, and the period of counting has slowly arrived at last: giving account of victims, refugees and of the ones having been pursued or tortured in the lagers. One of the characteristics of the South-Slavian war (mainly in Croatia and Bosnia–Herzegovina) is the so called „ethnic clean-up”. This expression was defined by a UN expert group in the following way: it means the ethnic homogenisation of a territory by armed violence or intimidation in order to eliminate the members of another ethnic or religious community from the given area. Thus, „ethnic purge” is not only the result of murders, pursuits, imprisonments, tortures, sexual violence, confiscation of property, and the destruction of educational and religious institutions committed against one of the ethnic groups but it can be observed in more „lenient” measures like restraining the free movement of people, removing workers from the leading positions of administration and from the police, dismissals and in the deprivation of medical care etc. According to the allegation of Baisiuni, „ethnic clean-up”, in a few words, equals to the „sum” of violent and non-violent measures with an aim to force the ones belonging to the „not-wanted” ethnic group to leave their homes and to flee.

Today, a significant part of the Serbians admits that the war broke out on their initiative, and it is apparent that enormous „costs” had to be paid for it. All together 649,980 refugees live in the present day Serbia, being the country in Europe that struggles with the most refugees. Although Serbians are gradually moving back to Croatia, this process does not seem so rapid in Bosnia–Herzegovina, and it is questionable whether the inhabitants of Kosovo will ever return.

The study presents the most recent data, available at present, about the war fought not long ago.